

Roderick M. Chisholm (1916-1999)

MATJAŽ POTRČ

V začetku leta je prišla vest, da je umrl ameriški filozof Roderick M. Chisholm. V tem zapisu nameravam na kratko opozoriti na njegov pomen za filozofijo nasploh in posebej za slovensko filozofijo.

Chisholm je priznано eden najuglednejših filozofov dvajsetega stoletja. Njegovo delo obsega mnoga področja: ontologijo, spoznavno teorijo, filozofijo psihologije in zlasti intencionalnosti, etiko.

Med njegovimi knjigami zasledimo *Zaznavanje: filozofska študija, Spoznavna teorija, Oseba in predmet, Temelji spoznanja, Študije o Brentanu in Meinongu, Prva oseba, Brentano in notranja vrednota*. Posvečenih mu je bilo več zbornikov. Skrbel je za izdajo in prevode različnih avtorjev bodisi v angleškem ali pa v nemškem jeziku, zlasti Brentana in Meinonga.

Chisholm je deloval na različnih univerzah v Združenih državah Amerike, največ časa na univerzi Brown (Rhode Island). Vrsto let je predaval na univerzi v Gradcu v Avstriji. Anekdotično pravi, da je v zgodnjih petdesetih letih prišel Chisholm prvič v Gradec ter tam naletel na mladega asistenta Hallerja. Ko mu je razložil, da je prišel zaradi graškega filozofa Meinonga, je to Hallerja usmerilo v preučevanje avstrijske filozofske tradicije, na katero dotlej sploh ni bil pozoren.

Med Chisholmovimi učenci naj omenim Dale Jacquesa (Pennsylvania), ki je predaval v Ljubljani. Od njegovih sodelavcev sta bila v Ljubljani Johann C. Marek (Gradec) in Wilhelm Baumgartner (Wuerzburg).

Chisholm je nekajkrat predaval tudi v Ljubljani, v osemdesetih letih. V Ljubljano je prišel iz Gradca s pomočjo soorganizacije našega rojaka Wolfganga L. Gombocza (na podoben način so v tedanjih letih k nam prišli predavati še Davidson, Lehrer, Pollock in mnogi drugi).

Chisholma sem s svojo katro prepeljal iz Reke v Trst. Tam je kupil harmoniko, ki jo večkrat igra, mi je zaupal. Nazadnje sem ga srečal v Kirchbergu (Avstrija), kjer je v enem najboljših predavanj, ki sem jih kdaj slišal, razložil svoje razumevanje Wittgensteinovega primera raca/zajec. Ko sem mu govoril o svojem tedanjem delu, me je spomnil na pomen spomina.

Chisholmovo najpomembnejše ljubljansko predavanje je bilo posvečeno prvotnosti intencionalnega, tezi, glede na katero lahko jezikovne izraze reduciramo na intencionalne izraze. Predavanje je bilo tedaj prevedeno in objavljeno v *Anthroposu*. Ko je govoril o intencionalnosti, je dejal, kako je eno najpomembnejših vprašanj v filozofiji razložiti dejstvo, da jaz lahko mislim na stol, dočim pa stol ne more misliti name.

Podobno kot lahko za Brentana trdimo, da se je razumel najprej kot razlagalca Aristotela, lahko za Chisholma trdimo, da je bil najprej razlagalec Brentana. In podobno kot je Brentano Aristotela ustvarjalno dopolnil v lastni filozofiji, velja tudi za Chisholma, da mu je bila pomembna zlasti jasnost lastne misli, ki je sicer koreninila v vzornikovem delu. Chisholmova etika, denimo, kot jo je razvil v knjigi *Brentano in notranja vrednota*, je ustvarjalna analiza določenih Brentanovih trditev iz njegovega *Nauka o kategorijah*.

Name osebno je najbolj vplivala Chisholmova razlaga Brentanovega reizma, ki v nasprotju z Aristotelom razume pojav kot akcidenčno celoto, katere lastni del je substanca. To je podlaga dojemljanju ontološkega temeljnega sestava kot obstoja stvari brez abstraktnih oziroma odvisnih bitnosti, kot so od substance odvisne lastnosti in možnosti. Svoje razumevanje sem razvil in objavil v knjigi *Pojavi in psihologija*.

Kot rečeno, sodi Chisholm med filozofe, ki so bili preveč ustvarjalni, da bi zgolj ponavljali misli svojih vzornikov, v njegovem primeru Brentana. Zato Chisholma poznajo zlasti kot samostojnega misleca. Njegova metodologija je temeljila na definicijah. Vselej je vzel za podlago nedefinirane termine, ki jih je uporabil za izvedbo vseh ostalih. Intencionalni pojmi so bili tako temelj za definiranje jezikovnih izrazov, kot sem že omenil.

Glede temeljnega pojma intencionalnosti je osrednja njegova teorija samopriprave. Ta sloni na v bistvu kartezijanski metodologiji. Izraz, kot je "Mačka je na predpražniku" je parafraziran v izraz "Jaz sem tak, da je mačka na predpražniku". Vsa dejstva so izvedena glede na onega, ki si jih pripisuje. To je seveda korenito utemeljitveno stališče, ki ga je mogoče kritizirati. Vendar bo odgovor kritiki, da je težko najti ustrezno alternativo. Neposredno na takšnem izhodišču sloni tudi utemeljitvena spoznavna teorija. Ta začenja z neposredno razvidnim, iz katerega nato izpeljuje posredno razvidno, resnico in vednost.

Zadnja Chisholmova knjiga nosi naslov *Realistična teorija o kategorijah* (Cambridge, 1996), s podnaslovom *Razprava o ontologiji*. V njej zagovarja platonizem in skrajni realizem ter zato, kot pravi, zavrača Aristotela (razlika med obliko in materijo, med substanco in akcidenço). Glavna teza je, da obstajajo *atributi* (lastnosti). Nekateri med temi (biti pes) so oprimerjeni, nekateri (biti samorog) so neoprimerjeni, nekateri pa (biti okrogli kvadrat) sploh ne morejo biti oprimerjeni. Razrede lahko zvedemo na attribute, relacije pa na razrede. Obstajajo substance in dogodki, ne obstajajo pa časi. Kraje lahko zvedemo na individue, ki jih nastanjajo. Nedefinirani izrazi, s pomočjo katerih definira ostale izraze, so: x je nujno tak, da je F ; x je stanje y ; x je sestavina y ; x je prepričan, da je nekaj y ; x čuti y ; x je docela predhoden y ; x se prostorsko prekriva z y ; naravni zakon je, da p . Na tej podlagi izpelje definicijo "Biti- F je atribut = Df Biti- F je v možnosti takšen, da je vsebina deja prepričanja". Tukaj lepo vidimo utemeljitveno naravo pristopa. Propozicije zvedemo na attribute. Atributi imajo intencionalno zgradbo, kar potrjuje tezo o prvotnosti intencionalnega kot izvedbe gričejevskega programa prenašanja intenc v govorni situaciji. Ker ni časa kot temeljne kategorije, ne začudi, da so tudi dogodki določeni nečasovno. Naključne stvari, ki niso stanja, so individualne stvari. Pojem materialne substance je opredeljen glede na pojem prostorske substance. Pojem prostorske substance pa je določen glede na meje. Dovedki so individualne prostorske stvari. Govor je še o intencionalnih in literarnih predmetih. Končno pa o nujni substanci. To zadnje Chisholmovo delo je v svojem platonizmu morda bližje Meinongu, kljub temu da je teorija atribucije v temelju brentanovska.

Chisholm je dal vzgled, kako na temelju velikega filozofa, kakršen je Brentano, razviti svojo lastno teorijo. V tem smislu naj ostane vzgled tudi mnogim slovenskim filozofom, da bi se vsaj nekateri med njimi lotili razlage dela najpomembnejšega in skoraj docela prezrtega slovenskega filozofa Franceta Vebra. Veber je bil Meinongov učenec, Meinong pa Brentanov. Da bi se našel kdo, ki bi, podobno kot je to storil Chisholm za Brentana, pomagal najprej zaločiti Vebrova dela.